

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационния труд на Димитрия Маринкова
„Типологически характеристики на езиковата ситуация в град Пловдив“
за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

Представеният дисертационен труд се състои от увод, три глави (*Езикова ситуация, Типологически характеристики на езиковата ситуация в гр. Пловдив и Емпирично изследване на основни социолингвистични променливи в рамките на а-формация в съвременната пловдивска езикова ситуация*), заключение, литература, публикации по темата на дисертационния труд и научни приноси. Представени са и четири публикации по темата на дисертацията (едната под печат).

Съгласно структурните изисквания за оформяне на дисертационния труд в увода се изясняват обектът и предметът, целите и задачите, както и методите на събиране и обработка на емпиричния материал (с. 5–9). Обектът и предметът на изследване, основната цел и шестте задачи, както и приложените теоретични и емпирични методи и подходи са ясно и точно формулирани. В края на увода за улеснение е представена структурата на дисертационния труд. Струва ми се, че теоретичната част, представяща основните понятия и основните изследвания, посветени на езиковата ситуация (с. 11–104), е твърде дълга спрямо обема на основните глави (с. 105–251).

Изборът на обекта и предмета на настоящото изследване е сполучлив и актуален, тъй като досега не е правено проучване на езиковата ситуация в град Пловдив въз основа на социолингвистично значими количествени, качествени и оценъчни признаци, което несъмнено е принос към българската социолингвистика. Анализите и изводите са базирани на емпирични данни за етническото, езиковото и етноезиковото разнообразие в града, които дават възможност да се представи и относителната демографска мощност на езиците, изграждащи съвременния му облик, комуникативната им роля, лингвистичните им особености и техният юридически статус. Приносно само по себе си е и установяването на нагласите на съвременни жители на град Пловдив към престижността на езиците на исторически установилите се в града етноси чрез непредставително анкетно проучване. Извършено е и емпирично проучване на основни некодифицирани варианти на социолингвистични променливи, представителни за пловдивската градска езикова ситуация, според направените наблюдения и записи на информатори. Всичко това показва, че успешно са приложени качествени и количествени методи, съчетани са обективни данни и субективни оценъчни нагласи.

В първа глава, преди да се дефинира основното понятие *езикова ситуация* и да се представят типологическите класификации на езиковите ситуации, се разглеждат обстойно понятията *национален език*, *официален език* и *книжовен език*; *книжовна норма* и *кодификация*; *форми на съществуване на езика*, *диалекти*, *мезолект*; *диглосия* и *билингвизъм*, с цел „по-задълбочено разбиране на динамиката на езиковите процеси в градската езикова ситуация” (с. 14). Добросъвестно са посочени българските приноси в изследването на градски езикови ситуации в теоретичен и емпиричен план, фокусирани върху анализ на социолингвистичните маркери, влиянието на социалните групи, регионалната и диалектната вариативност, езиковите нагласи и др. Социолингвистичната същност на *езиковата ситуация* е разгледана в диахронен и синхронен аспект. Тук е показана отлична осведоменост и умение да се съпоставят и интерпретират различните гледни точки с оглед на поставената цел на изследването. Допуснати са обаче поради недоглеждане грешки от различен характер: в таблица 1 при качествените признаци (т. 2) поясненията в скоби не са диференцирани, а са повторени („неродствени и типологически несходни”) – това е пренесено и на с. 81 и с. 254 (таблица 26).

Във втора глава се анализира съвременната езикова ситуация в гр. Пловдив чрез прилагане на количествени, качествени и оценъчни класификационни типологически признаци, формулирани от В.В. Виноградов и Н.Б. Мечковска. Най-напред са представени кратки исторически сведения във връзка с демографските характеристики на града, като са проследени промените в демографския състав и в представеността на етническите групи през годините. Цитирани са ценни сведения на Стою Шишков, Зоя Микова, Стефан Шивачев. На с. 109–110 са дадени противоречиви данни за населението през 1946 г. – първо 117 563 души, а след това – 126 563 души. Изложението оставя впечатление за хаотичност и недостатъчно добра структурираност. Следва представяне на етническото многообразие на град Пловдив като последица от богатото историческо минало на града. Този раздел е много информативен – приведени са множество факти и твърдения на различни изследователи, според които Пловдив е модел на етническо и културно разбирателство, хармонично съжителство и толерантност.

Най-приносен е следващият раздел на втора глава, в който се анализира съвременната езикова ситуация в гр. Пловдив чрез комплекс от количествени, качествени и оценъчни типологически признаци и на основата на конкретни емпирични данни. Според признака *степен на езиково и етноезиково разнообразие*, при който се

вземат предвид броят на етническите езици и броят на етническите образувания, пловдивската градска езикова ситуация е характеризирана като *многокомпонентна* и *многоезикова*. Проследена е динамиката на езиците през годините и доминацията на българския език след 1884 г. Не е оправдано повтарянето на таблица 3 на с. 152–153. Според критерия *относителна демографска мощност на езиците*, който отчита процентното съотношение между етносите и между групите по майчин език, изследваната езикова ситуация е напълно очаквано *демографски неравновесна* с категорично доминиране на българското самоопределяне за проучвания съвременен 20-годишен период (такава е и за периодите 1887–1920 г. и 1926–1992 г.). Количествените признаци *относителна комуникативна мощност на езиковите образувания* и *броят на функционално доминиращите езици* по отношение на езиковата ситуация в Пловдив са установени чрез анализ на резултатите от проведено анкетно допитване, които насочват към характеристиките *комуникативно неравновесна* и *еднополюсна*.

Следва определяне на пловдивската езикова ситуация според качествените типологически признаци (*лингвистичен характер на езиците*, *степен на генетическа близост между езиците* и *юридически статус на езиците*) – включваща както неродствени, така и далечнородствени езици; хетерогенна и хетероморфна; характеризираща се с „неродствено многоезичие“ и дисхармоничен юридически статус на езиците. Стойностни са и резултатите от проведеното анкетно проучване относно нагласите на пловдивчани към престижността на езиците, присъстващи в градската езикова среда. Графиката ясно онагледява дадените отговори на въпроса за престижността на 6-те езика, традиционно говорени в Пловдив (а не „5-те“, както поради небрежност е отбелязано), по 5-степенна скала. Важен и логичен е направеният извод, че „българският език доминира в рамките на съвременната пловдивска езикова ситуация не само поради големия брой носители на българския език като първи, но и поради своята социална значимост“ (с. 195). Добре е мотивирана необходимостта от следващата глава, посветена на основните социолингвистични променливи в рамките на книжовната формация в съвременната пловдивска езикова ситуация – свързана с една от главните теми в българската социолингвистична проблематика.

Трета глава започва с изясняване на понятията *социолингвистична променлива* и *социолингвистичен маркер*, които са теоретичната основа на емпиричното изследване на най-характерните некодифицирани варианти на социолингвистични променливи в рамките на а-формацията в съвременната езикова ситуация на гр. Пловдив с оглед на българския език. Обобщено в табличен вид са представени някои основни

източнобългарски некодифицирани варианти на социолингвистични променливи в трудове на български учени, послужили като основа за избора на речеви варианти в емпиричното изследване на пловдивската градска реч. Основните социолингвистични променливи, характерни за реализациите на а-формацията в пловдивската езикова ситуация, са извлечени от някои предходни изследвания, посветени конкретно на некодифицирани варианти на социолингвистични променливи в речта на пловдивчани (главно от публикацията на Гинка Карабелова). В третата подчаст на тази глава е същинското приносно емпирично изследване на основни социолингвистични променливи, характерни за реализациите на а-формацията в гр. Пловдив с оглед на българския език. Посочено е как е извършен подборът на емпирично проучваните основни социолингвистични променливи в рамките на а-формацията на езиковата ситуация в гр. Пловдив – „въз основа на: теоретични и емпирични изследвания в българската социолингвистика, в които се изследват варианти на социолингвистични променливи; на предходни проучвания на разговорната реч на пловдивчани, както и на анализа на записите на речта на информатори от гр. Пловдив” (с. 217). Заявено е, че са извлечени конкретни данни за реализацията на вариантите на 6 фонетични, 2 акцентологични и 4 морфологични (вкл. фономорфологични) социолингвистични променливи, а фонетичните в действителност са 5 (може би единият фонетичен маркер е изтрит?), а по-нататък са анализирани 10 променливи вместо заявените 12. Броят на информаторите за настоящото емпирично изследване е достатъчен, отбелязани са техните социално-демографски характеристики (таблица 17), приложен е методът на т.нар. случаен преднамерен подбор. Записите на речта на информаторите в проведените интервюта са направени в два типа ситуации или са осъществени в два *контекстуални стила*, различаващи се по степента на целенасочено внимание към собствената реч и стремеж към придържане към определен тип речево поведение. Дисертантката детайлно анализира по възрастови групи 10 социолингвистични променливи, като след това са обобщени 7-те некодифицирани варианта на социолингвистични променливи в устната комуникация, дори при наличие на ефекта на микрофона, предполагащ повишаване на контрола върху собствената реч. Важен е изводът, че „най-устойчивите некодифицирани варианти, които най-слабо подлежат на потискане и които се появяват при повишено внимание към собствената реч в двата контекстуални стила, са: членуваните с определителен член -ТЪ под ударение съществителни имена от ж. р., ед. ч., завършващи на съгласен звук” и „аористните форми с тематична гласна -А/-Ъ-

вместо -О-” (с. 248). По отношение на втория маркер на с. 243 е посочен некоректен пример – *обърнѣх* (тук аористната гласна е -а, а не -о).

В заключението докторантката проявява умение за обобщаване на най-съществените резултати и изводи (тук не би трябвало да се припомнят целите на изследването). В табличен вид са систематизирани типологическите признаци на пловдивската градска езикова ситуация според приложените в изследването класификационни признаци – количествени, качествени и оценъчни. Основното обобщение на базата на направеното изследване на некодифицирани варианти в речевото поведение на пловдивчани гласи, че са налице „устойчиви некодифицирани варианти, които трудно се поддават на потискане дори при повишено внимание към речта” (с. 258) – като най-силно открояващи се маркери са посочени две фонеморфологични променливи. Важен е и изводът, че „изследваните некодифицирани варианти се отличават с различна степен на представеност и нееднаква податливост на потискане при известно повишаване на контрола върху собствената реч в рамките на подобрите два контекстуални стила” (с. 259).

Приемам седемте приноса, които авторката на изследването посочва в края на дисертационния труд.

Библиографията включва общо 141 източника, от които 19 от списания и сборници, 69 цитирания на книги, монографии, учебници и 53 електронни източника. Вероятно поради недоглеждане липсва библиографско описание на колективната монография под № 67. Освен това някои от библиографските източници, посочени в края на дисертационния труд, не са цитирани в текста (например №46, 56, 62 от цитираните книги, монографии, учебници; № 1, 23, 37, 44 от електронните източници).

В стилистично отношение има какво да се желае – срещат се повторения, изпуснати предлози, липса на съгласуваност („едно от първите..., са...” – с. 108), печатни грешки, някои от които променят смисъла на думата („Одринско” вм. Одриско – с. 109, „посечен” вм. посочен – с. 157).

Авторефератът относително пълно и вярно отразява основните моменти от дисертацията и дава представа за същността на изследването и неговите приноси. И в него се срещат грешки и повторения (на с. 20 е повторена цяла констатация).

В заключение искам да кажа, че въпреки пропуските изтъкнатите дотук достойнства на представеното изследване са доказателство за способността на докторантката да се ориентира в многобройните теоретични постановки и да изгради теоретичната рамка, необходима за емпиричното изследване, за умението ѝ да

организира значителен по обем материал, научно да го интерпретира и да обобщава резултатите от анализа на данните. Изследването изисква голямо усърдие, старание и прецизност, която на места липсва. Правят неприятно впечатление допуснатите технически грешки и пропуски. Стилът на изложението е академичен, но ясен и четивен, на отделни места обаче обременен от повторения.

Достоинствата и приносните моменти на представения дисертационен труд ми дават основание да смятам, че той заслужава да получи положителна оценка, а на неговата авторка Димитрия Маринкова да бъде присъдена образователната и научна степен „доктор“.

3.05.2025 г.

Рецензент: проф. д.ф.н. Елена Николова

